Література:

1. Світова гібридна війна: український фронт / За заг. ред. В.П. Горбуліна. *Національний інститут стратегічних досліджень*. К.: НІСД, 2017. 496 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?C21COM=2&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&Image_file_name=book/0013707.pdf&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=0.

2. Бондар В.Т. Суб'єктність країни в міжнародній безпековій системі відповідно до її фактора перспективи. *Національні інтереси України*, 2024. Вип. 2(6). С. 483–493. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-2(2)-483-493.

3. Freeman, Edward, Mcvea, John. A Stakeholder Approach to Strategic Management. *Darden Graduate School of Business Administration. University of Virginia, 2001*. 01–02. 32. DOI: 10.2139/ssrn.263511.

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-614-3-1-32

ВІЙСЬКОВА СЛУЖБА ЯК ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ОСОБЛИВОГО ХАРАКТЕРУ

Гринько С. Д.
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри приватного права
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна

Складні та трагічні обставини сучасного суспільного життя України зумовлені збройною агресією російської федерації проти держави. Провідна роль у реалізації завдань щодо забезпечення оборони та національної безпеки належить військовослужбовцям, які проходять військову службу – різновид державної служби особливого характеру відповідно до ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [1].

Однією з ключових вимог проходження військової служби є дотримання військової дисципліни, що передбачає неухильне виконання Військової присяги, а також дотримання порядку і правил, встановлених Конституцією та законами України, статутами Збройних Сил України та наказами командирів (ст. 1 та ст. 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України). Відповідно до ст. 6 цього статуту, командир (начальник) наділений правом віддавати накази і розпорядження, тоді як на підлеглого покладається обов'язок їх виконання, за винятком випадків, коли наказ або розпорядження має явно злочинний характер. При цьому юридична

відповідальність за зміст відданого наказу покладається на командира, який його видав [2].

У теорії та практиці військового права прийнято розрізняти два основні види наказів командира: *законні та незаконні*.

В умовах збройного конфлікту визначення правової природи наказу часто ускладнюється об'єктивними обставинами. Так, із метою стримування наступу противника можуть віддаватися накази щодо знищення об'єктів інфраструктури, зокрема підриву мостів (наприклад, на північно-західному напрямку Києва) або залізничних шляхів (між Рубіжним та Сєвєродонецьком). Виконання таких рішень становить істотне моральне та професійне випробування як для командирів, так і для військовослужбовців, які їх реалізують. З метою визначення правомірності наказу, тобто віднесення його до категорії законних або незаконних, необхідно здійснювати оцінку такого наказу з урахуванням наявності відповідних юридично значущих ознак.

Частина 2 ст. 41 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначає сукупність ознак, яким має відповідати законний наказ. До таких ознак належать: видання наказу уповноваженою особою в межах наданих їй повноважень; дотримання встановленої процедури його віддання, зокрема відповідної форми (усної або письмової); відповідність змісту наказу чинному законодавству, тобто відсутність порушення встановлених правових заборон; недопущення порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина [3].

Водночас у умовах бойових дій або інших надзвичайних ситуацій, що становлять загрозу, не завжди є можливість суворо дотримуватися визначених процедур і форм віддання наказів. У таких обставинах відхилення від формальних вимог саме по собі не виключає можливості визнання наказу законним.

Згідно з ч. 1 ст. 41 КК України, заподіяння шкоди внаслідок виконання законного наказу визнається правомірним [3]. Це означає, що як командир, який віддав відповідний наказ, так і військовослужбовець, який його виконав, не підлягають юридичній відповідальності за наслідки у вигляді заподіяної шкоди. Відшкодування такої шкоди покладається на державу або інших осіб, винних у її спричиненні.

У процесі відсічі та стримування збройної агресії військовослужбовці можуть отримувати накази, виконання яких передбачає завдання шкоди життю чи здоров'ю осіб, що здійснюють агресію. Реалізація таких наказів пов'язана із застосуванням зброї, боєприпасів або вибухових речовин. У зв'язку з цим постає питання щодо правомірності подібних наказів. Відповідь на нього закріплена у ст. 43^1 КК України, яка визначає, що не визнається кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), вчинене в умовах воєнного стану або збройного конфлікту з метою відсічі та стримування збройної агресії російської федерації чи іншої держави,

навіть якщо воно спричинило шкоду життю чи здоров'ю агресора або іншим охоронюваним законом інтересам [3].

Разом із тим законодавством передбачено винятки, за яких заподіяння шкоди не може вважатися виконанням обов'язку. До таких випадків належать: дії, що містять ознаки катування; застосування заборонених міжнародним правом засобів ведення війни, а також інші порушення законів і звичаїв війни (зокрема використання фосфорних боєприпасів, хімічної чи ядерної зброї); заподіяння шкоди, яка явно не відповідає рівню небезпеки агресії або конкретній обстановці її відсічі та стримування, не є необхідною для досягнення суспільно значущої мети та створює надмірні ризики, зокрема загрозу життю інших осіб, екологічній безпеці чи може спричинити інші масштабні надзвичайні наслідки (наприклад, допустимим є знищення противника в бою, однак забороняється посягання на життя військовополонених) (ч. 4 ст. 43^1 КК України) [3].

Оцінювання правомірності чи неправомірності наказу в кожній конкретній ситуації може бути ускладненим через вплив різноманітних факторів, особливо в умовах бойових дій. У зв'язку з цим слід враховувати, що незгода військовослужбовця з наказом, його суб'єктивна оцінка доцільності або ефективності не є достатньою підставою для визнання такого наказу незаконним. Водночас чинне військове законодавство передбачає визначений порядок дій військовослужбовця у разі отримання наказу, який він вважає неправомірним.

Окрему категорію незаконних наказів становлять явно злочинні накази або розпорядження, передбачені ст. 60 Конституції України [4]. У ст. 41 КК України такі акти визначаються як явно протиправно кримінальні накази чи розпорядження [3]. До них, зокрема, належать накази про ведення вогню по цивільному населенню, об'єктах цивільної інфраструктури (житлових будинках, лікарнях, закладах освіти тощо), а також про застосування заборонених видів зброї, включаючи хімічну або ядерну. Зазначені накази визнаються явно протиправно кримінальними, оскільки їх незаконний характер є очевидним і не потребує спеціальних юридичних знань для встановлення. Такий характер може бути усвідомлений будь-якою розсудливою особою, що зумовлює розуміння протиправності як у того, хто віддає наказ, так і у того, хто його виконує. Отже, на військовослужбовця не покладається обов'язок здійснювати складну кримінально-правову кваліфікацію наказу. Його завдання полягає у встановленні очевидної наявності ознак кримінального правопорушення, що свідчать про явно протиправний характер наказу.

Водночас законодавством передбачено підстави для звільнення від кримінальної відповідальності у разі виконання явно протиправно кримінального наказу. Зокрема, такою підставою є перебування особи у стані, за якого вона не усвідомлювала і об'єктивно не могла усвідомлювати протиправного характеру відповідного наказу. Як приклад, можна навести

ситуацію, коли командир віддає наказ щодо здійснення ракетного удару по визначеному об'єкту. Військовослужбовець, який виконує такий наказ, не завжди має можливість достовірно встановити, чи є об'єкт ураження військовим чи цивільним, оскільки вогневе ураження здійснюється за заданими координатами на значній відстані. У подібних випадках кримінальна відповідальність покладається виключно на особу, яка віддала явно протиправно кримінальний наказ або розпорядження, тобто на командира (начальника), що прямо передбачено ч. 5 ст. 41 КК України [3].

Вищезазначене дозволяє зробити такі висновки.

1. Військова служба є особливим видом державної діяльності, що передбачає поєднання загального правового статусу особи із спеціальними правами, обов'язками та обмеженнями, встановленими військовим законодавством. Виконання наказів командирів є базовим елементом військової дисципліни, однак обов'язок їх виконання не є абсолютним і обмежується вимогами законності.

2. Законний наказ характеризується наявністю ознак, визначених у ч. 2 ст. 41 КК України. Виконання законного наказу виключає юридичну відповідальність як для командира, так і для військовослужбовця, навіть у випадку заподіяння шкоди, яка вважається правомірною (ч. 1 ст. 41 КК України).

3. В умовах воєнного стану або збройного конфлікту застосування сили проти агресора, у тому числі із заподіянням шкоди його життю чи здоров'ю, визнається правомірним і не є кримінальним правопорушенням відповідно до ст. 43^1 КК України.

4. Незаконні накази – це такі, що не відповідають хоча б одній із ознак законності; при цьому суб'єктивна незгода військовослужбовця з наказом не є достатньою підставою для визнання його незаконним.

5. Особливу категорію становлять явно протиправно кримінальні накази, протиправність яких є очевидною та не потребує спеціальних знань для її усвідомлення (ст. 60 Конституції України, ст. 41 КК України). Виконання явно злочинного наказу тягне за собою кримінальну відповідальність як для особи, яка його віддала, так і для виконавця, за винятком випадків, коли виконавець не усвідомлював і не міг усвідомлювати його протиправного характеру.

У разі, якщо військовослужбовець об'єктивно не мав можливості оцінити характер наказу (наприклад, при виконанні ударів за координатами), кримінальна відповідальність покладається виключно на командира, який віддав відповідний наказ (ч. 5 ст. 41 КК України).

Література:

1. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2232-12

2. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999. № 551-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/551-14
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text
4. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

DOI https://doi.org/10.36059/978-966-397-614-3-1-33

ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ ПРАВОВИМИ НОРМАМИ

Загороднюк С. О.
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний університет
м. Одеса, Україна

Подобний О. О.
доктор юридичних наук, професор,
завідуючий кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний університет
м. Одеса, Україна

Для успішної розбудови правової держави значна роль надається забезпеченню належної поваги до Закону, законних прав людини, органів, що здійснюють ті чи інші заходи для підтримання режиму законності та правопорядку, центральне місце серед яких займають органи, які забезпечують правосуддя.

Правосуддя – одна з форм державної діяльності, що полягає у розгляді та вирішенні судами загальної юрисдикції, а також арбітражними судами справ у порядку цивільного, кримінального, адміністративного та арбітражного судочинства. У здійсненні правосуддя, крім суду, приймають участь й такі правоохоронні органи як органи прокуратури, дізнання та слідства, а також установи, які виконують обвинувальні вироки, рішення та інші судові акти.

Роль, місце, принципи і діяльність правосуддя закріплені у розділі VIII Конституції України [1]; Загальної декларації прав людини, схваленої